

ПОЛЬСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ЧАСТИНИ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглядається процес формування та бойова діяльність польських військових частин у Російській армії під час Першої світової війни. Проаналізовано праці, в яких різною мірою висвітлюється це питання, простежено процес формування польських військових частин та їх участь у бойових діях на фронті. Особливо відзначено бойову діяльність Польських уланів. Звернено увагу на мотивацію поляків щодо вступу на військову службу у Російську армію заради відновлення у подальшому незалежної Польської держави.

Ключові слова: Російська армія, Перша світова війна, Польський національний комітет, польські військові частини, польські улани.

Постановка проблеми та її актуальність. Під час Першої світової війни у складі Російської імператорської армії в різний час створювалися і діяли на фронті національні військові частини. Не становили виняток і поляки, які також активізувалися у цьому напрямі. Через створення польських військових частин у Російській армії польська національно свідомо громадськість вбачала один з шляхів до створення у майбутньому польської незалежної держави. Сьогодні Польща є одним з найближчих сусідів України, а історія двох народів має багато спільного, відтак тогочасний досвід поляків, які прагнули відновити власну незалежність, є повчальним для нашої держави у сучасних умовах, однак залишається недостатньо вивченим науковцями.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання участі польських військових частин Російської армії у Першій світовій війні знаходить лише часткове

Науменко Андрій Олегович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил), Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ.

© Науменко А.О., 2017

висвітлення в історіографії. Так, висвітлюючи соціальний і національний склад Російської імператорської армії, коротко про поляків-офіцерів згадує у своїх працях російський дослідник С. Волков [5, с. 276; 6, с. 300]. Особливості формування польських частин та пов'язана з цим притаманна російській адміністрації бюрократична тяганина вивчені у працях М. Копилова та О. Олейникова [10, 14]. Політичні передумови створення польських військових частин, а також участь окремих героїв у війні коротко розглядаються у працях вітчизняних істориків [3, с. 12-13; 17, с. 101–103]. Значна увага політичним аспектам даного питання традиційно приділяється з боку сучасних польських дослідників [15, с. 226; 16, с. 107–124]. Але створення та бойова діяльність польських військових частин в цих роботах не розглядається. Короткі відомості про Польський уланський полк містяться у книзі Н. Корніша [11, с. 30, 44]. Польські військові частини вказуються у загальному переліку частин Російської імператорської армії, вміщеному у працях К. Залеського [8, с. 480, 515; 9, с. 834, 871]. Проте в цілому даний доробок дає змогу повною мірою висвітлити означене питання лише в частині, що стосується саме процесу створення цих частин, але ж не бойової їх діяльності на фронті.

Основними джерелами, які певною мірою розкривають організацію та діяльність польських військових частин Російської армії у Першій світовій війні є спогади Р. Болеславського та матеріали, вміщені у російському зарубіжному періодичному виданні «Военная быль» [1, с. 40-41; 2, с. 37–40; 4, 7, с. 13; 13, с. 24-25]. Відтак, у сукупності з названим історіографічним доробком ці роботи загалом створюють можливість дослідити історію польських військ на російському боці у війні 1914–1918 рр.

Мета та завдання статті. Дана стаття має на меті розкрити історію створення та бойової діяльності польських військових частин Російської імператорської армії під час Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Від усього населення Російської імперії поляки склали 6,3% [14]. У Російській армії напередодні війни серед офіцерського корпусу поляків було досить багато. Проте ставлення до них з боку уряду було упередженим. Зокрема поляки-католики, перш ніж стати офіцерами, мали представити посвідчення місцевих органів влади про їх політичну благонадійність та «відданість Росії» [5, с. 276]. Також поляки склали значну частину і серед солдатів. Наприклад 1-й Сумський гусарський полк комплектувався поляками на 30% [12, с. 58]. Гарні військові якості поляків високо оцінював і противник. Зокрема в розвідувальних донесеннях, які містили оцінки російських військових частин, австрійське командування відзначало, що польський народ відомий своїми історичними військовими якостями. Особливо були відомі польські улани [7, с. 13]. Таким чином, поляки у Російській армії мали високу бойову репутацію.

Напередодні війни і на її початку ставлення до польського питання у Російській імперії та у її союзників не було чітко визначеним. Разом з тим, війна між центральними державами і Росією в чергове актуалізувала польське питання як одне з найважливіших у міжнародній політиці. Керівництво обох воюючих блоків прагнуло привернути польське населення на свою сторону [3, с. 12]. Відтак з часом і «Росія ... почувалася зобов'язаною підтримати ідею утворення після війни польської держави». Зокрема зазначається: «Поява реальних можливостей відбудови польської держави стала результатом поєднання історичних процесів і подій, яких у момент вибуху Першої світової війни 1914 р. іще не можна було передбачити. Початково навколо польських справ панувала змова мовчанки ...» [15, с. 226]. Проте, незважаючи на туманні обіцянки російської сторони і стримане ставлення до даного питання з боку держав Антанти, відношення до отримання Польщею незалежності змінювалося хоча і повільно, але у потрібному для Польщі напрямку [16, с. 118].

До політичного табору, що орієнтувався на перемогу Антанти у війні належав Роман Дмовський – один із засновників і керівник Національно-демократичної партії і Польського національного комітету (ПНК). ПНК мав на меті стати представницьким органом усіх поляків й одразу почав створювати польські військові відділи, проте царський уряд припинив їх діяльність, почавши мобілізацію поляків до Російської армії [3, с. 13].

Проте ситуація докорінним чином змінилася після того, як Верховний Головнокомандувач Великий Князь Микола Миколайович проголосив декларацію про надання Польщі автономії після війни. Після цього ПНК видав повідомлення про наказ по Південно-Західному фронту щодо формування у м. Ново-Олександрії дружин ополчення з поляків, із включенням їх до складу Російської регулярної армії і прийняття їх на утримання державою. При цьому за дружинами визнавалося право використання польських команд і забезпечення їх всіма родами зброї включно з артилерією. Легіони, складені з цих дружин мали перейти під провід офіцерів-поляків, призначених з армії. ПНК за згодою військового командування створив організаційний комітет польських легіонерів у наступному складі: голова – генерал від інфантерії Свідзинський, члени – генерал-майори Стемшковський, Шиманський, Балицький, граф Броель-Плятер, Садзевич і начальник управління організації підполковник Горчинський [13, с. 25]. Дозвіл формувати «Польські легіони» надійшов 18 жовтня 1914 р. Але, як зазначається, цей дозвіл російська влада не дуже хотіла давати [1, с. 40; 11, с. 30]. Кожний легіон мав складатися з одного стрілецького батальйону з кулеметною командою і командою зв'язку, одного кавалерійського ескадрону і одної легкої батареї. Проте в реальності вдалося сформувати два батальйони і один уланський дивізіон. Ця організаторська робота відбувалася в умовах сильної протидії з боку Варшавського генерал-губернатора князя Єнгаличева. Він наполіг, щоб ці частини з 18 лютого

1915 р. були перейменовані у 739-ту та 740-у ополченські дружини і 104-ту і 105-ту (пізніше – 115-ту і 116-ту) ополченські кінні сотні і утворили 104-ту ополченську бригаду. Проте з цим розпорядженням ніхто фактично не рахувався [1, с. 40].

Якими ж поглядами керувалися поляки, вступаючи на російську військову службу? Р. Болеславський так пояснював свій вибір: «Я – поляк і вступив у російську армію у якості добровольця. Великий князь Микола випустив маніфест, згідно якого в разі перемоги союзників Польщі обіцяли волю. Керуючись почуттям патріотизму, я пішов воювати. Провідні держави вчинили так само, пообіцявши волю Польщі, і багато поляків пішло воювати на їх боці. Таким чином, поляки билися проти поляків, однак всі вони керувалися почуттям патріотизму і любові до Польщі, одними і тими ж ідеалами. Нам були ближче поляки, що воювали у німецькій армії, ніж росіяни, в армії яких ми воювали. І ми мали до росіян більшу ворожість, ніж, наприклад, до австрійців; росіяни ніколи не бачили в нас братів. Вони ставилися до нас як до переможеного народу. Вони не те щоб ненавиділи нас – просто не помічали» [4]. Таким чином, військова служба у Російській армії потрібна була полякам перш за все для того, щоб здобути незалежність Польщі, що не заважало їм сумлінно виконувати свої обов'язки. Водночас поляки цілком усвідомлювали, що росіяни не вважають поляків рівними собі, а це в свою чергу підсилювало польські державницькі прагнення. Протягом всієї війни польські воїни воювали хоробро. Зазначимо також, що від Росії поляки не могли сподіватися на реальну незалежність, далі обіцянок справа дійти не могла.

Оскільки формування польських частин розпочалося тільки восени 1914 р., цілком зрозуміло, що вони з початком війни не могли відразу взяти активну участь у бойових діях. Проте в подальшому вони воювали завзято. Так вже на початку 1915 р. польський легіон діяв на Західному фронті. Але уланський дивізіон було розведено

ескадронами по різних фронтах. Зокрема перший уланський ескадрон під проводом ротмістра Лаща взяв участь у бою під Борками. Тут у кінній атаці відзначився вахмістр Леон Рацерський. В той же час другим ескадронам командував штабс-ротмістр Загорський. Цей ескадрон діяв на Північно-Західному фронті у районі Двінська. Наприкінці 1915 р. обидва ескадрони було об'єднано на Західному фронті в районі Барановичів і вони утворили Польський уланський дивізіон під проводом ротмістра Обух-Воцаньського [2, с. 37].

У другій половині 1915 р. разом з усією Російською армією відступили і польські частини, які зазнали у попередніх боях значні втрати. 9 травня 1915 р. усі польські частини увійшли до складу Гренадерського корпусу. 22 вересня 1915 р. 104-та ополченська бригада була офіційно перейменована у Польську стрілецьку бригаду у складі 6 батальйонів [8, с. 515]. 1-й уланський ескадрон увійшов до складу 4-го кінного корпусу, а 2-й був відряджений як 7-й ескадрон до лейб-гвардії Драгунського полку. Після лютневої революції згідно з наказом від 24 січня 1917 р. Польська стрілецька бригада була розгорнута у дивізію, яка складалася з чотирьох трибатальйонних полків, а уланський дивізіон було розгорнуто у полк [1, с. 40].

Не всі польські офіцери і солдати визнали владу Тимчасового уряду. Польські улани, наприклад, не склали присяги на вірність новій владі, доти, доки офіційно їм не було повідомлено про зречення Імператора Миколи II та звільнення їх від присяги царю. Через кілька днів улани дізналися про самовизначення народів колишньої Російської імперії. В зв'язку з цим вони постановили приймати присягу Тимчасовому урядові, але вже в якості союзників Росії до кінця війни, принципово ж цій владі присягати відмовилися, оскільки дивізіон вважався відтепер кінною частиною Царства Польського. Незабаром уланський дивізіон поповнився 150 польськими добровольцями під проводом поручика

Закржевського з інших військових частин. Після цього надійшов дозвіл на формування чотириескадронного уланського полку [2, с. 38].

У травні 1917 р. полк було переведено на Південно-Західний фронт. На той час полком командував Б. Мосцицький – бойовий офіцер, кавалер ордена Св. Георгія і Георгіївської зброї [2, с. 39]. Влітку полк числив 31 офіцера і 660 кіннотників. Проте бойовий досвід мали лише 20% особового складу [17, с. 102]. 11 липня поміж м. Станиславовим і с. Креховцями відбувся славетний кінний бій, в пам'ять про який полк отримав у подальшому почесне найменування Креховецького. Польські улани були включені до складу кінного корпусу генерала П.М. Врангеля. Спочатку їм прийшлося приборкувати мародерів з числа вояків розкладених піхотних частин. Генерал П.М. Врангель підтримав дії уланів щодо встановлення порядку у м. Станиславі. В подальшому піхотна дивізія генерала Ситіна відступала у безладі, а польські улани змушені були прикривати її відступ і протриматися до вечора в районі с. Креховець. Протягом 5-6 годин полк здійснив окремими ескадронами шість кінних атак проти баварської піхоти і австрійських драгунів, які не прийняли атаки. Ці хоробрі атаки порівняно нечисленної кінної частини затримали наступ противника настільки, як того вимагали обставини бою. Дії полку відзначив у наказі командувач військами Південно-Західного фронту генерал Л.Г. Корнілов. Багато офіцерів і солдатів полку було відзначено бойовими нагородами. Сучасники відзначають, що Польський уланський полк дійсно заслужив ці нагороди за свій лихий бій під Креховцем, який був одним з найбільш блискучих боїв російської кінноти і одночасно останньою кінною атакою під час Першої Світової війни. В подальшому улани брали участь у деяких незначних зіткненнях під час відходу до румунського кордону. Приблизно в цей же час у цій військовій частині проходив службу майбутній видатний

військовий діяч Польщі, командир Польського корпусу часів Другої Світової війни, герой бойовища при Монте-Кассіно (Італія), тоді штабс-ротмістр Владислав Андерс. На той час це вже був заслужений бойовий офіцер, нагороджений багатьма бойовими нагородами [2, с. 39].

Про те, наскільки важливою для молодої Польської держави була ця перемога свідчить той факт, що полк уланів Креховецьких був і у довоєнній Польщі, і війську Польському, створеному у СРСР, і у Польських Збройних силах на Заході, і у підпільній Армії Крайовій [17, с. 102-103].

Восени 1917 р. Тимчасовий уряд дав згоду на створення з поляків армійського корпусу [11, с. 30]. Відтак було сформовано такі польські військові з'єднання: в районі м. Бобруйська – 1-й Польський корпус у складі трьох піхотних і одної кінної дивізії, всього близько 24 000 чоловік. Цим корпусом командував генерал-лейтенант Ю.Р. Довбор-Мусницький, начальником штабу призначено генерал-майора В.П. Агапєєва, інспектором артилерії – генерал-майора А.В. Качинського [9, с. 834; 1, с. 40]. У складі корпусу вже перебували остаточно сформована Польська піхотна дивізія, що мала бойовий досвід ще з Південно-Західного фронту, і дві піхотних дивізії, що формувалися з офіцерів і солдатів – поляків, які прибували з російських частин. Таким же чином формувалися артилерія і кіннота. Першим кінним полком 1-го Польського корпусу був 1-й Польський уланський Креховецький полк. Більшовицьке командування намагалося вплинути різними способами на поляків, але ці спроби виявилися невдалими [2, с. 39].

Принагідно зазначимо, що процес формування польських військових частин був подібним до формування українських військ, що відбувався приблизно в той же час і отримав назву українізації.

У Бессарабії формувався 2-й Польський корпус у складі одної неповної піхотної дивізії і двох кінних полків з кінною батареєю, всього – не більше 10 000 чоловік. Ним номінально керував генерал Х. Галлер. У районі Вінниця–Умань формувався 3-й Польський корпус, який

в дійсності представляв собою лише так звану «Легку бригаду» в складі кількох підрозділів піхоти, двох полків кінноти і дивізіону кінної артилерії, всього близько 3000 чоловік. Нею командував полковник Руммель [1, с. 40-41]. Відтак на початок 1918 р. у складі Російської армії на різній стадії формування було цілих три польських корпуси [6, с. 300]. Зазначається, що на формування зокрема кінних полків надходили військовослужбовці-поляки з наступних полків Російської армії:

1-й уланський полк: 1-й, 2-й і 3-й ескадрони – колишні добровольці Польського легіону; 4-й ескадрон – з 5-го запасного кінного полку; 5-й і 6-й ескадрони – з 1-ї Гвардійської кінної дивізії;

2-й уланський полк: з лейб-гвардії Кінно-гренадерського, лейб-гвардії Драгунського, 10-ї кінної дивізії і 15-го прикордонного стрілецького полку;

3-й уланський полк: з Окремої Гвардійської кінної бригади; 2-ї, 3-ї, 5-ї, 12-ї, і 13-ї кінних дивізій;

4-й уланський полк залишався лише у вигляді кадру;

5-й уланський полк: з 9-ї кінної дивізії і 1-ї Заамурської бригади;

6-й уланський полк: з 8-ї кінної дивізії;

7-й уланський полк: з 1-ї Гвардійської кінної дивізії та 16-го і 17-го уланських полків;

Шволежерський полк («Легкокінний»): з кінних розвідників полків стрілецьких дивізій [1, с. 41]. Таким чином, майже вся російська кіннота постачала особовий склад для польських частин. При формуванні їх жорстко витримувався національний принцип.

У лютому 1918 р. бригада Польських легіонерів зі складу Австро-Угорської армії пройшла через лінію фронту і з'єдналася з 2-м Польським корпусом у Бессарабії. Потім 2-й Польський корпус пішов на з'єднання з 1-м у районі Бобруйська, але поблизу Канева був оточений німцями і після кривавих боїв склав зброю 11 травня 1918 р. [1, с. 41].

Командир 1-го Польського корпусу генерал-лейтенант Ю.Р. Довбор-Мусницький 12 (25) січня 1918 р. офіційно відмовився підлягати Радянській владі. Ці дії остання визнала заколотом. На придушення його були кинуті відбірні частини з латиських стрільців і матросів. 1-й Польський корпус спочатку був змушений відійти до Бобруйська і Слуцька, але потім за підтримки німецьких військ перейшов у наступ і 20 лютого 1918 р. взяв Мінськ. За згодою з німецьким командуванням корпус залишався у Білорусії, де виконував функції окупаційних військ. У травні 1918 р. Ю.Р. Довбор-Мусницький розформував корпус і вивів його залишки у Польщу [9, с. 217].

Свою службу у складі Російської армії польські війська закінчили з жовтневим переворотом 1917 р., ніколи не визнавши влади російських більшовиків.

Висновки. Польські військові частини у складі Російської армії під час Першої світової війни пройшли складний процес формування. Дали про себе знати і протидія російської сторони, яка не повною мірою довіряла полякам як підданам, та інші організаційні складнощі, що виникали в ході створення нових військових частин під час війни. Також, слід визнати, що створення військ за національною ознакою було порівняно новим завданням для російської військової адміністрації, яке вона усвідомила не повною мірою.

Можливість сформувати польські військові частини була достатньо широка, адже досить багато поляків погодилося служити у Російській армії, сподіваючись на обіцянки Імператорської влади щодо надання державної незалежності Польщі після війни. Створення цих частин відбувалося поступово: від формування порівняно невеликих підрозділів восени 1914 р., що цілком задовольняло владу, до повноцінних військових з'єднань у 1917 р.

Польські війська на фронті зарекомендували себе переважно з позитивної сторони. Незважаючи на сильний традиційний антагонізм між поляками і росіянами, на

фронті поляки воювали добре. Наведені приклади свідчать, що російське командування було задоволене діями підлеглих польських військових частин. Особливо добре це видно на прикладі бойової діяльності Польських уланів.

Історія створення та бойової діяльності польських військових частин Російської імператорської армії під час Першої світової війни значною мірою впливає на зміст воєнно-патріотичного виховання сучасного польського війська, дає повчальний приклад національної консолідації польського народу заради створення та оборони власної державності і значною мірою доповнює загальні відомості про бойові дії на Російському Південно-Західному фронті у війні 1914–1917 рр.

1. *Белицкий И.* Польские войска на русском фронте в 1914–1920 годах // Военная бль. – 1967. – № 86. – С. 40-41.
2. *Бем де Косбан В.* Польские Уланы в рядах Российской Императорской Армии (Историческая справка) // Военная бль. – 1967. – № 84. – С. 37–40.
3. *Боечко В.* Процес актуалізації «польського питання» у ході Першої світової війни (1914–1918 рр.) // Перша Світова війна й Україна (до 100-річчя початку Великої війни) Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (Київ–Черкаси, 25-26 вересня 2014 року). – С. 12–15.
4. *Болеславский Р.* Путь улана. Воспоминания польского офицера 1916–1918 / Перевод Л. Игоревского. – М.: Центрполиграф, 2008. – 288 с.
5. *Волков С.* Русский офицерский корпус. – М.: Воениздат, 1993. – 368 с.
6. *Волков С.* Трагедия русского офицерства. – Москва, 2002. – 508 с.
7. *Гринев Г.* Оценка австрийцами русских войск к началу 1917 г. // Военная бль, 1974. – № 128. – С. 13–18.
8. *Залесский К.* Первая мировая война. Биографический энциклопедический словарь – М.: Вече, 2000. – 576 с.
9. *Залесский К.* Кто был кто в Первой мировой войне / К.А. Залесский. – М.: ООО «Изд-во АСТ»: ООО «Изд-во Астрель», 2003. – 894 с.

10. *Копылов Н.* Польские военные формирования в составе русской армии (1914–1916): военные и политические проблемы формирования и боевого применения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.google.com.ua/Fhistrf.ru/AFQjCNGcodCA7lq5geLNEz7MadysXmLmJA>.
11. *Корниш Н.* Русская армия 1914–1918 / Н. Корниш; пер. с англ. А.И. Дерябина; худож. А. Карашук. – М.: АСТ: Астрель, 2006. – 69 с.
12. *Литтауэр В.С.* Русские гусары. Мемуары офицера императорской кавалерии. 1911–1920 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://regiment.ru/Lib/B/12/1.htm>.
13. *Марков А.* Иностранцы в Русской армии // Военная быль. – 1957. – № 27. – С. 24-25.
14. *Олейников А.* Национальные воинские формирования Русской армии Первой Мировой войны // Военно-исторический журнал. – 2017. – № 2.
15. Польша – нарис історії. За редакцією В. Менджецького та Є. Брацисевича, пер. з пол. І. Сварника. – Варшава, 2015. – 367 с.
16. *Стемпняк В.* Польские концепции в отношении Юго-Восточной Европы в период Первой Мировой войны // Последняя война Российской империи: Россия, мир накануне, в ходе и после Первой мировой войны по документам российских и зарубежных архивов: материалы Международной научной конференции 7-8 сентября 2004. – М.: Наука, 2006. – С. 107–124.
17. *Треус С.* Пограничник полковник Болеслав Мосцицкий – последний георгиевский кавалер Российской империи // Перша Світова війна й Україна (до 100-річчя початку Великої війни) Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (Київ–Черкаси, 25-26 вересня 2014 року). – С. 101–103.

Надійшла до редколегії 07.02.2017 р.

Рецензент: *Л.Ю. Питльована*, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри світової історії нового і новітнього часу, Український католицький університет, м. Львів.

Науменко А.О.

ПОЛЬСКИЕ ВОИНСКИЕ ЧАСТИ РУССКОЙ АРМИИ ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В статье рассматривается процесс формирования и боевая деятельность польских воинских частей в Русской армии во время Первой мировой войны. Проанализированы работы, в которых в разной мере освещается данный вопрос, прослеживается процесс формирования польских воинских частей и их участие в боевых действиях на фронте. Особенно отмечается боевая деятельность польских уланов. Обращено внимание на мотивацию поляков относительно поступления на военную службу в Русскую армию ради восстановления в будущем независимого Польского государства.

Ключевые слова: Русская армия, Первая мировая война, Польский национальный комитет, польские воинские части, польские уланы.

Naumenko A.

POLISH MILITARY UNITS OF RUSSIAN ARMY DURING FIRST WORLD WAR

The formation process of Polish military units in the Russian army during the World War I and its combat activity are covered in the article. Science publications which show this problem in different way are analyzed. Formation process of Polish military units and their part in combat action at the battlefront is observed, especially combat activity of Polish uhlans. Emphasized motivation of Polish military for joining the Russian army for future renovation of Polish state independence.

Keywords: Russian army, World War I, Polish National Committee, Polish military units, Polish uhlans.